

УДК 94(477.51-21)(092)

DOI 10.31654/2520-6966-2025-26F-112-274-280

Рой С. В.

науковий співробітник відділу фондів Ніжинського краєзнавчого музею
roy.lana2004@gmail.com
orcid.org/0009-0006-1678-3873

Діяльність Лева Йосиповича Руссо-де-Живонна в Ніжинській повітовій земській управі

Стаття присвячена окресленню основних напрямків діяльності Л. І. Руссо-де-Живонна у Ніжинській повітовій земській управі на посаді гласного. Здійснена спроба з'ясувати його вплив на політичне та економічне життя Ніжинщини. Опрацьовано архівні джерела, родовідні книги дворян Чернігівської губернії, журнали та звітна документація Ніжинського земства, для з'ясування його ролі у розвитку Ніжина та Ніжинського повіту.

Ключові слова: землевласник, гласний, Ніжинське сільськогосподарське товариство, Ніжинська повітова земська управа, сільськогосподарські виставки, коні «арденської породи».

Лев Руссо-де-Живонн – представник поміщицької родини, яка володіла земельними маєтками в Харківській губернії, зокрема, в Лебединському і Сумському повітах у XIX на поч. XX ст. Його постать досить довгий час не знаходила свого відображення у наукових доробках вітчизняних істориків. Незважаючи на те, що дана тематика є мало дослідженою, на сьогодні є помітним інтерес до вивчення питань генеалогії, дослідження діяльності окремих представників Ніжинського повітового дворянства, окремих членів Ніжинської земської повітової управи, зокрема, й Лева Йосиповича Руссо-де-Живонна. Розробкою даної проблематики з початком 2000-х рр. у своїй наукових публікаціях займалися: Н. Барило [3], О. Герасименко [5], О. В. Крупенко [8] та В. В. Кулик [9], В. М. Власенко [4].

Лев Йосипович Руссо-де-Живонн (1862–1910), який належав до когорти великих землевласників, був поміщиком і представником дворянського роду французького походження Руссо-де-Живонн та одним із активних діячів Ніжинської земської повітової управи. Він заснував та очолював Ніжинське сільськогосподарське товариство, яке сформувалося в кін. XIX ст. при Ніжинській земській повітовій управі, котра вважалася виконавчим органом місцевого самоврядування. Дана інституція була створена 20 липня 1865 р. згідно з положенням «Про повітові і земські установи» від 1 січня 1864 р.

Повітова земська управа обиралася строком на 3 роки. Вибори гласних в земські установи проводилися згідно з майновим цензом, відповідно до якого населення повіту поділялося на три категорії: 1) землевласники; 2) міська громада; 3) сільська громада. Вони ж були й трьома окремими виборчими категоріями. До складу повітової земської управи входили голова та від трьох до 6 членів. 1865 року головою Ніжинської повітової земської управи був обраний А. П. Забелло, а його помічниками стали З. К. Шаула та І. Є. Старін. Надалі керівництво управою здійснювали: 1877 р. – П. П. Колубов, від 1891 р. по 1905 р. – К. Є. Троцина, з 1905 по 1914 – Ю. М. Глебов, а від 1914 р. до її ліквідації у 1919 р. – М. В. Висоцький. На 1917 рік до складу Ніжинської земської повітової управи належали такі поміщики, як М. В. Висоцький, С. В. Синдаревський, І. С. Почека.

Крім того, до повноважень Ніжинської повітової земської управи відносилось вирішення питань торгівлі у земстві, грошових і натуральних повинностей, майнових справ земства, забезпечення населення продовольством і вжиття заходів у разі його нестачі, утримання у належному стані залізничних шляхів та покращання інших шляхів сполучення, стеження за санітарно-гігієнічним станом у місцевості земства, утримання земської пошти та лікувальних і добродійних закладів, дотримання протипожежної безпеки, сприяння розвитку народної освіти та ін.

Основу земського бюджету становили податки з земель, будинків, підприємств та торгових закладів. Видатки поділялися на обов'язкові та необов'язкові. До перших відносилися витрати на ремонт доріг та утримання громадських закладів, мирових суддів та в'язниць. До необов'язкових видатків належали видатки на охорону здоров'я та освіти. Протягом всього існування повітова земська управа співпрацювала з царською владою. Свою діяльність земська управа офіційно припинила внаслідок узаконювань і розпоряджень Робітниче-Селянського Уряду України від 21 лютого 1919 р. [1, арк. 3]

Переходячи до персони Лева Йосиповича Руссо-де-Живонна варто відзначити, що точна дата його народження не встановлена. Відомо, що він народився на Сумщині в 1862 р. У енциклопедичному довіднику «Сумщина в іменах» вказано, що Л. Й. Руссо-де-Живонн навчався в Харківському імператорському університеті, однак точних років навчання та факультету, на якому він навчався, в даній енциклопедії не вказано [4, с. 384]. В оцифрованих матеріалах Державного архіву республіки Татарстан (м. Казань), у фонді Казанського імператорського університету виявлена справа студента «Росс-де-

Живона Лева», де вказано роки навчання: з 2 вересня 1883 р. – по 12 жовтня 1887 р., № справи 30170. (ф. 977, т. 1) [13, 45]. У родовідній книзі, складеній Г. О. Милорадовичем, вказано, що від 12 липня 1893 р. Л. Руссо-де-Живонн виконував обов'язки колезького секретаря, потім земського начальника Ніжинського повіту, був зарахований до реєстру дворян Чернігівської губернії у 1896 р. [11, 479]. Також він обирався гласним Ніжинської земської повітової управи у 1898 р. [2, арк. 171]. 1893 р. під час епідемії холери в Ніжинському повіті його було призначено попечителем Талалаївської лікарської амбулаторії. Лев Йосипович також входив до благодійного товариства при Ніжинській повітій земській управі. У 1907 р., він був у числі тих, хто виступав за створення та утримання притулку для малозабезпечених породіль міста [6, с. 126].

Ще в 1896 р. Л. Руссо-де-Живонн купив землі в Талалаївці та Монастирищі. 7 липня 1902 р. він був назначений управляючим економією (маєтком) с. Талалаївки. В цей період йому доводилося вирішувати проблему нестачі землі для випасання худоби селян [5, 149].

У 2015 р., світ побачив нарис колишнього випускника мовно-літературного факультету Ніжинського інституту народної освіти, доцента Ніжинського педагогічного інституту Івана Яковича Павловського «Дорогинка: історико-географічна монографія», у якому він згадує про поміщика Руссо-де-Живонна. Про діяльність Руссо-де-Живонна в с. Дорогинка, Павловський згадує наступне: «Усі спірні справи вирішував земський волосний начальник, який призначався губернатором. Він здійснював контроль над органами селянського суспільного управління, затверджував посадових осіб і волосних суддів й ін. Одним з таких ставлеників був начальник 4-ї ділянки, син французького дворянина Руссо-де-Живонн. Сам він народився (прим.: на Сумщині). Женився на талалаївській поміщиці (пристав у прийми), жив у Талалаївці і звідси «правив» своїм «участком» [12, с. 163].

Лев Йосипович займався розвитком сільського господарства у Ніжинському повіті з часу створення Ніжинського сільського сільсько-господарського товариства 1894 р. За його ініціативою був створений спеціальний сільськогосподарський склад з річним оборотом 1500 рублів, який за низькими цінами продавав селянам посівне зерно підвищеної врожайності. Крім того, Л. Й. Руссо-де-Живонн за участі селян організовував для наповнення земського бюджету сільськогосподарські виставки. Надалі сфера діяльності Ніжинського сільськогосподарського товариства поступово розширювалась. До обов'язків

Руссо-де-Живонна входило забезпечення реформування сільсько-господарської галузі та санітарно-ветеринарного нагляду на базарах та ярмарках. У 1901 р., до складу Ніжинського сільського сільсько-господарського товариства входило 150 осіб.

У 1902 році дане сільськогосподарське товариство пережило фінансову кризу. Для покращення фінансової ситуації Л. Руссо-де-Живонн того ж року організував сільськогосподарську виставку. Прибуток від виставки склав 696 рублів. Послугами сільськогосподарського складу на той час користувалися уже 1635 селян. Після 1905 р. за прикладом Ніжинського сільськогосподарського товариства об'єднання такого типу почали з'являтися і в селах повіту, наприклад в Володьковій Дівиці та Вертіївці [3, с. 49].

За сприяння Л. Й. Руссо-де-Живонна у 1897 р. при школі в с. Талаївці був створений розплідник. Наприкінці березня 1903 р. було посаджено 1000 дичок річного віку першого розбору, які були випсані з закладу В. Крістера за ціною 15 рублів за 1000 штук [10, с. 15].

Крім удосконалення обробки зернових, овочевих, кормових та садово-ягідних культур, Лев Йосипович Руссо-де-Живонн велику увагу приділяв тваринництву, а саме такій його галузі як конярство. Варто зауважити, що на теренах Чернігівщини у 1880-х рр. була створена низка кінних заводів: В. Оболонським у селі Петрівка (Городнянський повіт), В. Калиновським в Остерському, та самим Л. Руссо-де-Живонном – у Ніжинському повіті. Ця тенденція пояснювалося не тільки можливістю вигідно продавати худобу на теренах України, а й експортувати тварин за кордон. Окрім збуту поголів'я на виставках та ярмарках побутував дуже цікавий спосіб продажі через газетні оголошення [8, 119]. Вдалося віднайти одне з таких оголошень про продаж великої рогатої худоби та коней, подане Левом Руссо-де-Живонном і розміщене у газеті «Кієвлянинь» за понеділок 25 лютого 1902 р. [7, с. 3].

Слід відзначити, що Лев Йосипович, котрий очолював Ніжинське сільськогосподарське товариство протягом одинадцяти років, займався переважно розведенням коней «арденської» породи. За його ініціативою кращих особин даної породи експонували на влаштованих вищевказаним товариством виставках. Після смерті Л. Й. Руссо-де-Живонна у 1910 р. для увічнення його пам'яті Ніжинське земство вирішило заснувати як нагороду за першість у виставках кращого коня «арденської» породи срібну медаль [9, 104]. Варто зауважити, що порода була виведена шляхом схрещування місцевих коней упряжного типу з ваговозними жеребцями арденської (бельгійської)

породи. Ці тварини мали гарні робочі якості, були рухливими та витривалими, тому залучались у різного виду транспортно-будівельних роботах. Вони користувалися популярністю і в царській армії, де мали назву «ніжинські». Варто зазначити, що «арденські» коні використовувалися і в радянські часи, але, на жаль, з часом ця порода майже припинила своє існування на теренах Ніжина і Ніжинщини.

Крім бельгійських вагозовів, Руссо-де-Живонн розводив рисаків і «клайдесдальських» шотландських вагозовів. Розведення та використання коней вищевказаних видів та порід було зумовлене намагання вирішити різного роду питань, не тільки економічних, а й сільськогосподарських, транспортно-логістичних, будівельних та ін. На сьогодні немає відомостей, чи знайшла своє продовження справа Лева Руссо-де-Живонна по розведенню породистих коней вагозовів. Перебуваючи на посаді гласного Ніжинської повітової земської управи, він брав широку участь у реформуванні сільського господарства Ніжинського повіту, зокрема, у розвитку тваринництва та культивуванні садово-городніх культур. Виконував господарсько-управлінські функції в Ніжинському повіті, зокрема в с. Талалаївці, та на Ічнянщині в селах Дорогинка та Монастирище.

Література

1. ВДАЧОН (Відділ державного архіву Чернігівської області в Чернігівській області), ф. 342, оп. 1., спр. 421, 500 арк.
2. ВДАЧОН, 342, оп. 1, спр. 979, 850 арк.
3. Барило Н. Л. І. Руссо-де-Живонн та його роль у реформуванні сільського господарства Ніжинського повіту. *Сіверянський літопис*, 2005. № 4-5. С. 48-50.
4. Власенко В. М. Руссо-де-Живонн. *Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник*. Суми: Рекламно-видавниче об'єднання «АС-Медіа», Сумський державний університет, 2003. 644 с.
5. Герасименко О. Аграрний рух на Ніжинщині у 1900 – лютому 1917 рр. (За матеріалами місцевого архіву). *Література та культура Полісся*. Вип. 29: Регіональна історія та культура в українському і східноєвропейському контексті / Відп. ред. і упорядник Г. В. Самойленко. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. С. 145–152.
6. Емельянов В.Н. Очерки истории Нежинского земства (1864–1918) Нежин: Орхидея, 2011. 259 с.
7. Киевлянин: литературна и политическая газета Юго-Запад. края. Киев, 25 февраля. 1902 г.
8. Крупенко О. В. Сільське господарство лівобережних губерній у кінці XIX – на початку XX ст.: між модернізацією і традицією. *Література та культура Полісся*. Вип. 92. Серія «Історичні науки». № 10 / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 115–125.

9. Кулик В. В. Ніжинське земство, 1910 р. *Сіверянський літопис*. 2007. № 1. С. 101–106.
10. Лісниченко О. Село Талалаївка Ніжинського повіту. URL: https://www.facebook.com/groups/1504110876270514?locale=uk_UA
11. Милорадович Г. А. Родословная книга черниговского дворянства. Т. 2. Ч. 3. СПб, С.-Петербургская губернская типолиитография. 1901. 646 с.
12. Павловський І. Я. Дорогинка: історико-географічна монографія / відпов. ред.: М. О. Шовкун, М. М. Костенко. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. 304 с.
13. Списки студентів Казанського імператорського університету. URL: https://archive.org/details/KazanImperialUniversityStudents/h_2/

References

1. VDACHON (*Viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivs'koyi oblasti v Chernihivs'kiy oblasti*) [The Department of State Archive of Chernihiv Region], f. 342, op. 1, case 421, 500 p. [in Ukrainian]
2. VDACHON, f. 342, op. 1, case 979, 850 p. [in Ukrainian]
3. Barylo, N. (2005). *L. I. Russo-de-Zhivon ta yoho rol u reformuvanni sil'skoho hospodarstva Nizhynskoho povitu* [Rousseau-de-Givon and His Role in the Reform of Agriculture in Nizhyn District] *Severyanskyi litopis – Siverian Chronicles*, № 4-5, pp. 48–50 [in Ukrainian]
4. Vlasenko, V. M. (2003). *Russo-de-Zhyvonn* [Rousseau-de-Givon]. *Sumshchyna v imenakh: Entsyklopedychnyy dovidnyk* [Sumy Region in Names: Encyclopedic Guide]. Sumy: AS-Media Publ. P 384. [in Ukrainian]
5. Herasymenko, O. (2005). *Ahramy rukh na Nizhynshchyni u 1900 – lyutomu 1917 rr. (Za materialamy mistsevoho arkhivu)* [Agrarian Movement in Nizhyn Region in 1900 – February 1917 (Based on Materials from the Local Archive)]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and Culture of Polissia*. Issue 29. Nizhyn: M. Gogol Nizhyn University Publ. pp. 145-152. [in Ukrainian]
6. Yemel'yanov, V.N. (2011). *Ocherki istorii Nezhinskogo zemstva (1864–1918)* [Essays on the History of Nizhyn Zemstvo (1864-1918)]. Nizhyn: Orkhidaia Publ. [in Ukrainian]
7. *Kiyevlyanin: literaturna i politicheskaya gazeta Yugo-Zapad. kraya*. [Kievlyanin: Literary and Political Newspaper of the South-West Region] Kyiv, 25 February 1902. [in Russian]
8. Krupenko, O.V. (2018). *Sil's'ke hospodarstvo liuboberezhnykh huberniy u kintsi KHIKH – na pochatku KHIKH st.: mizh modernizatsiyeyu i tradytsiyeyu* [Agriculture of the Left-Bank Provinces in the Late 19th – Early 20th Centuries: Between Modernization and Tradition] *Literatura ta kultura Polissia – Literature and culture of Polissia*. Issue 92. Series «Historical Sciences». № 10. Nizhyn: M. Gogol Nizhyn University Publ. pp. 115- 125. [in Ukrainian]
9. Kulik, V.V. (2007). Nizhynske zemstvo, 1910 r. [Nizhyn Zemstvo, Year 1910]. *Severyanskyi litopis - Siverian Chronicles*, №1. pp. 101-106. [in Ukrainian]

10. Lisnichenko, O. *Selo Talalaivka Nizhynskoho povitu* [Talalaivka Village, Nizhyn District] URL: https://www.facebook.com/groups/1504110876270514?locale=uk_UA [in Ukrainian].

11. Miloradovich, G. A. (1901). *Rodoslovnaya kniga chernigovskogo dvoryanstva* [Genealogical Book of the Chernihiv Nobility]. Vol. 2. Part 3. S. Petersburg: Gubernskaya Publ. [in Russian].

12. Pavlovskiy, I.Ya. (2015). *Dorohynka: istoryko-geohrafichna monohrafiia* [Dorohynka: Historical and Geographical Monograph.] Nizhyn: Lysenko M.M. Publ [in Ukrainian].

13. *Spiski studentov Kazanskogo imperatorskogo universiteta*. [Lists of Students of Kazan Imperial University]. URL: https://archive.org/details/KazanImperialUniversityStudents/h_2 [in Russian].

Roy S. V.

Research Officer at Funds Department of Nizhyn Local Lore Museum

Activities of Lev Yosypovych Rousseau-de-Givonne in the Nizhyn County Zemstvo Council

The paper deals with outlining the main directions of activity of L.I. Rousseau-de-Givonne in the Nizhyn County Zemstvo Council at the post of «glasnyi». An attempt is made to find out his influence on the political and economic life of Nizhyn region. Archival sources, genealogical books of the nobles of the Chernihiv province, journals and reporting documentation of Nizhyn zemstvo were processed to find out his role in the development of Nizhyn and Nizhyn county.

Today there is no information that the business of Lev Rousseau-de-Givonne on breeding thoroughbred horses for heavy trucks has been continued. While holding the position of the glasnyi of the Nizhyn district zemstvo board, he participated in the reform of agriculture in Nizhyn district, in particular, not only in the development of livestock breeding and the cultivation of garden crops. He was engaged in economic and managerial functions in Nizhyn district, in particular in the village of Talalaivka, and in the Ichnya region in the villages of Dorohynka and Monastyryshche.

Key words: landowner, «glasnyi», Nizhyn agricultural society, Nizhyn County Zemstvo Council, agricultural exhibitions, horses of the «Ardennes breed».